

Література: 1. *Барт Р.* Текстуальний аналіз «Вальдемара» Е.По // Антологія світової літературно-критичної думки ХХ ст. 2-е вид., доп. / За ред. М.Зубрицької. – Львів: Літопис, 2001. – С. 497 – 524; 2. *Кристева Ю.* Бахтин, слово, діалог и роман // Французская семиотика: от структурализма к постструктурализму/ Под. ред. Г.М.Косикова. – М.: Прогресс, 2000. – С. 427 – 457; 3. *Лепкий Б.* Про життя і твори Тараса Шевченка. – Тернопіль: Джура, 2004. – 184 с.; 4. *Сверстюк Є.О.* Шевченко понад часом. Есеї. – Луцьк; Київ: ВМА «Герен»; ТОВ «Видавничий дім «Києво-Могилянська академія», 2011. – 280 с.; 5. *Шевченко Т.Г.* Кобзар. – К.: Дніпро, 1972. – 584 с.

Дмитро Курчій, доц.(Івано-Франківськ)

«Реальні факти сумної правди»

(Михайло Ломацький. Українське вчителство Гуцульщини. – Торонто-Онтаріо. – 1958)

Новітні вітри перемін, творення української державності повертають на отчу землю великі, малі й призабуті імена своїх синів і дочок, бо справедливий урок дає нам світова цивілізованість: ніхто й ніщо не може канути у прірву безпам'яті. Всьому своя пора народження й смерті. Та вмерти – не значить безслідно зникнути. Серед діячів української культури, імена яких тривалий час незаслужено замовчували, піддавали остракізму, їхні твори були заборонені, на їх імена було накладено «табу», а дехто з них був приречений на передчасну смерть, особливе місце належить Михайлу Ломацькому – письменнику, громадському, культурно-освітньому діячеві. Його внесок у розвиток національної культури важко переоцінити. Ломацький – палкий український патріот, людина, що принесла на вітвар батьківщини все, що мала. В умовах чужини, самотності та емігрантських нестатків, але на волі, проявився непересічний талант М. Ломацького як письменника, есеїста, етнографа. Він написав і видав ряд творів про Гуцульщину, жоден з яких досі не побачив світу в Україні.

На чужині з'явилося друком більш двадцяти обсягових книжок (деякі обсягом більше трьохсот сторінок), низка публікацій в еміграційній пресі. Ось перелік основних творів письменника: «Національна свідомість» (Лондон, 1952); «Наша еміграція»; «Українська культура»; «Любов Батьківщини» (Мюнхен, 1954); «На чисті води» (Мюнхен, 1955); «Верховино, світку ти наш» (Мюнхен, 1956); «Українське вчительство на Гуцульщині» (Торонто, 1958); «Верховино, світку ти наш». Ч. I, II (Нью-Йорк, Мюнхен, 1960 р.); «З Гуцульщини. Нариси» (Лондон, 1956); «Бескидом Зеленим» (Мюнхен, 1962); «Країна чарів і краси» (Париж, 1959); «Гомін гуцульської давнини» (Мюнхен, 1961); «У горах Карпатах» (Мюнхен, 1962); «Опришківське гніздо» (Мюнхен, 1964); «Заворожений світ» Ч. I. «По цей бік Чорногори» (Мюнхен, Нью-Йорк, 1965); «Заворожений світ», Ч. II. – «По той бік Чорногори» (Мюнхен, Торонто, 1966); «З гір Карпат» (Мюнхен, 1967); «Поділля – спомини з минулих літ», «В Чорногорі» (містерія святоіванської ночі в 9 сценах), «У Зеленому Бескиді», п'єса на 4 дії – УПА в Карпатах – Чорногорі, казки «Дітям та батькам». Невпорядкованого ж матеріалу в нього – ще на три томи. Письменник, на жаль, не встиг за життя опублікувати готові до друку «Гуцульські оповідання» і «Альбом української ноші».

Так само і в науковій літературі його спадщина, ідеї не знайшли ґрунтовного висвітлення. Повернення до наших духовних джерел зобов'язує дослідити все з літературної діяльності Михайла Ломацького, бо творча спадщина письменника різноманітна. Його книжки не лише сповнені любові до гуцульського краю, але й містять огром матеріалів та фактів з історії й етнографії Гуцульщини. Разом вони складають своєрідну енциклопедію гуцульського життя. Особливої відзнаки вартує праця «Українське вчительство на Гуцульщині (Торонто-Онтаріо, 1958. – 72 с.). Палкий патріот національної системи виховання, М. Ломацький боляче сприймав відсутність фахових публікацій про вчительство на Гуцульщині. Для нього найважливіша – це «біографія» отих чорноробів-учителів, що жили, трудилися і зійшли зі сцени життя-буття ніким не оплакувані й не оцінені. Мова йде про звичайних педагогів-

українців, які не лише дбали про освіту гуцулів, а й посутньо сприяли формуванню їхньої національної свідомості.

Багаторічна творча діяльність Ломацького, передусім, мала за мету формування національної культури серед молоді, передачу їй духовної спадщини, досвіду вчителів Гуцульщини, отих «безіменних плугатарів», що й на хвилину не випускали молотів із рук, а безперебійно лупали ними скелю темряви» (3, с. 9).

Книжка Ломацького «Українське вчительство на Гуцульщині» має описово-історичний характер, її мета – показати соціальні, політичні, економічні, творчі, національно-культурні інтереси педагогів. У праці немає викладу теорії чи методики навчання, не розкриваються засоби подачі нового матеріалу, а подаються відомості про побут, соціально-політичні погляди, надії і мрії вчителів, розкриваються їх характери, індивідуальні риси, взаєностосунки з місцевими жителями. Автор пише про освітян Косівського повіту I-ої половини XX століття, часи панування Австро-Угорщини (до 1918 року) та Польщі (починаючи з 1919 року). Письменник, наче великий чарівник, показує зблизька неповторні людські долі, сповнені турботами, мріями, успіхами, нещастями. Знаходимо на сторінках видання чимало повчального, корисного.

Своєю гордою і непохитною національною поставою, гідною поведінкою, сміливими політичними виступами, суспільно-громадським чином запам'яталися вчителі односельцям. Щоб позбутися вороже налаштованих педагогів до польської влади, тодішня адміністрація «запроторювала» таких «радикалів-гайдамак» у найвіддаленіші гірські села – туди, де село «між високими верхами й темними лісами, під самими полонинами розташоване» (3, с. 53). Якщо ж у селі немає шкільного будинку, то нічого. Влада має силу: староста віддає наказ війтові збудувати в найкоротший час школу. Засилали туди вчителів-українців не для підняття освітнього рівня гуцулів, а щоб позбутися вчителів-бунтарів серед широкого загалу.

Спершу з великим упередженням і недовірою ставилися до вчителів самі гуцули. Батьки дітей вважали школу і науку за лихо, яке пани придумали на їхню «згубу». З часом місцеве населення зрозуміло суть справи і стало поважати вчителя, що

відтак здобував авторитет, став їм надійним помічником та порадником. Різна доля, різні погляди на політику. Але всіх педагогів єднає одне: педагогічне сподвижництво, любов до краю, його мови, до маленьких гуцулят.

Учителі – люди талановиті, щирі, товариські, обдаровані, добре фахово підготовлені. Вони брали активну участь у політичній і культурно-освітній праці. Гарячими патріотами, активними громадськими діячами стали вчителі. Усвідомлення цінностей за шанування власних поглядів – за жодні скарби світу не продали б себе й не корилися сильним світу цього.

У книзі Ломацького чимало яскравих характеристик освітян, позбавлених фальші, облудності, егоїзму. Автор зазначає, що педагоги навчали дітей історії і географії, розвивали їхній кругозір, власне бачення світу, записували фольклорні матеріали, засновували читальні, захоплювалися біологією, садівництвом, городництвом, виховували стрілецькі навички, створювали бібліотеки, читальні, займалися журналістикою, їх інтереси відзначалися широтою, багатогранністю тем і проблем.

На теренах Косівського повіту, не тільки в горах, а й на долах, – у селах Кобаки, Рибне, Хімчин, Старий Косів, Черганівка, Пістинь, Микитинці, Брустори, Шешори, Уторопи, – працювали вчителями виключно українці, ці невтомні «плугатарі» й сіячі здорових зерен освіти й національної свідомості.

Про всіх освітян галицької Гуцульщини, за словами М. Ломацького, можна сказати, що «були це люди великого національного духа й безстрашні, й безкомпромісові борці за права свого народу. Національний прапор високо тримали і не дозволяли нікому принизити його» (3, с. 60).

Вчителі самовіддано працювали, підносячи школу на високий інтелектуальний рівень. Були ці педагоги-провідирі справді сильні духом, характерами, волею, і вони знали, що їхній обов'язок і призначення – працювати для добра та блага рідного народу.

А зарплата за працю? Спочити на цвинтарі під смерічкою, як бажав учитель із села Магури, січовий стрілець Дмитро Батюк. Оце й уся зарплата... Львів'янина Дмитра Батюка відправили вчителювати в Жаб'є під Магуру. Спочатку чужий гуцулам, з

часом він полюбив їх і перейняв їхній спосіб життя. Споживав гуцульські страви, часто ходив босоніж, бо мав лише одну пару взуття. Босоніж і навчав гуцулят. Ні комірця, ні краватки не носив. Та це опрощення було лише зовнішнім. У нього була велика бібліотека, серед якої чимало природничих книжок, мав мікроскоп, самотужки студював медицину, рятував гуцулів від хвороб. Згодом став учасником визвольних змагань, рятував вояків УПА, хворих на тиф у «чотирикутнику смерті».

Не було вчителя, який би не передплачував бодай кілька українських газет та не надбав бібліотеки. Сьогодні мало хто пам'ятає їх. Але проминуть роки – не буде вже кому їх згадати. А такі люди були! Працювали не задля слави, а щиро й безкорисливо, усвідомлено виконували високий обов'язок покликання.

Сьогодні мало хто пам'ятає перших учителів гуцульської Верховини. Тому М. Ломацький звернувся у книзі до теми вчительства Гуцульщини. Бо це люди великі духом і серцем, люди високих ідеалів, які самовіддано трудилися і віддавались справі освіти на Гуцульщині. Це вчителі з великої букви, вільні духом і серцем, вони відкидали усіякий матеріалізм, «гідились» ним, бо були ідеалістами високої проби. Не шукали вони і дешевої похвали, слави. Знали лише безкорисне служіння своїй нації, українському народові. Девізом їх життя і праці були слова з приповідки: «Не зважай на врожай – сій жито, хліб буде». І вони сіяли зерна добра, правди, знання, національної гідності, патріотизму, стійкості.

Важко уявити собі життя і працю початкуючого вчителя на Гуцульщині, людини, яка виросла в іншому середовищі і занесена в незнаний їй світ. Учителя, який ніколи не бачив ні гір, ні гуцулів, не ознайомлений з їх звичаями, традиціями, мовою. «А ті «безіменні плугатарі», ті мрійники-фантасти з любови до свого народу залишили все, чим досі жили й ішли в гори, де ... почували себе щасливими» (3, с. 66). Хоча праця в горах була важкою, але віра, що трудилися для народу, давала гарт душі і силу, витривалість, наполегливість в досягненні мети. За словами М. Ломацького, життя вчителя в горах – «безперестанна і безперервна боротьба» з природніми умовами і «ворожими

силами» (3, с.68). Та змістом їх життя була самовіддана праця в ім'я людини і для блага людини.

Звертаючись до праці «Українське вчителство на Гуцульщині», переконуємося: хто не знає минулого свого, той не вартий майбутнього. Досліджуючи історію шкільництва, відчуваємо себе причетними до того, аби стала ця книга загальновідомою, бо ніщо не наснажує так душу, ніщо не пробуджує в ній неповторні почуття так, як історичне минуле твого народу, як історія вчителів мальовничої Гуцульщини.

До першої половини ХІХ століття шкіл у горах не було, та й церков було дуже мало. «Потреби письма» гуцул не відчував, а й без церкви та священника давав собі раду. Для нього церква – це могутні гори та їх нерукотворна краса...» (3, с. 12).

На Гуцульщині на початку ХІХ століття велике значення мало морально-релігійне родинне виховання. Загальновідомо, що найпершим вихователем дитини є сім'я. Саме тому письменник підніс на високий рівень родинне виховання. Єдність дитини й оточення, у якому вона виросла, дуже важливі у формуванні і становленні особистості дитини. Батьки, що знали, те й передавали дітям, вчили їх і наказували планувати «старі», прадідні звичаї, їх наука була для дитини святою, їх заповіді – це святощі, яких не можна порушувати. Автор зауважує, «що життєвий досвід і традиція, передавані батьками дітям, це були великі цінності, а обов'язком дітей було не лише їх зберігати в собі, але й передавати їх далі наступним поколінням» (3, с. 13). Він неодноразово звертається до народних традицій та звичаїв, без яких неможливий всебічний розвиток дитини. Адже засвоєні й примножені не одним поколінням, вони містять у собі великий скарб, який треба вміло використовувати у вихованні.

Дослідник Гуцульщини зазначає, що школою для гуцулів спочатку був Народний дім, його атмосфера, дух. Довго жили гуцули своїм життям, тримались своїх первісних звичаїв – обрядів і побуту, жили всім тим, що передавали з роду в рід. Селяни виховували своїх дітей у благодаті, вірі, надії та любові, привчали до праці, взаємодопомоги, вчили долати труднощі, рости чесними, порядними, гуманними людьми, їх діти виділялися мудрістю, кмітливістю, емоційною вразливістю.

У книжці Михайло Ломацький значну увагу приділив питанню української мови. У гуцульському діалекті збереглися сліди попередніх мовних формувань, окремі з них сягають ще феодального ладу. Письменник передає місцевий колорит, використовуючи діалекти для типізації мови гуцулів, для зображення життя і побуту карпатських мешканців, для точного відображення етнографічних реалій.

Розуміючи важливе виховне значення рідного слова, він вважав за необхідне знання і гуцульської говірки, мови, яку прадіди «занесли з собою в гори». Бо довго мова не засмічувалась чужими словами і зворотами, в ній збережені всі архаїзми, «яких печатки губились у сивій давнині і лише тут, у горах, зберігались» (3, с. 13). Михайло Ломацький наводить зразки діалектів гуцулів. У мові гуцулів збереглися «бих», «варе», «сіло поте» (пташка) на вороте, на вітер си здуло, я бих цисе не співала, ек би так не було», «їздив сми сегодни из воли по дриви». «Охить (охота) є, та путері (сили) вже ніт (3, с. 13). «Жінки – дівчата, це «челядь», жінка – «челядишса», вівці – «дробета», не барилка, а «берівка», не капелюх, а «кресаня», не ремінь, а «черес», не торба, а «тобілка», не ходак, а «поспіл», вовняні панчохи – «капчури», не холошні, а «гачі» (3, с. 14).

Михайло Ломацький пише про утвердження перших шкіл на Гуцульщині, підпорядкованих церкві, що постали на терені Косівського повіту в першій половині ХХ сторіччя. Згадує письменник школи в Кутах, Москалівці, Монастирську, Старому Косові, Гостині, Яворові, Ростоках, Жаб'ях, у Жаб'ю-Слупейці, і в Жаб'ю-Ільці, Дідушковій Річці, Кобаках.

Не дуже ж швидко відкривали школи на Гуцульщині за Австрії, бо вся адміністрація і шкільництво були в руках поляків, або регентів-кар'єристів.

А ось як Михайло Ломацький пише про місцевих священиків: «Справжніх щирих українців-священиків було на Гуцульщині дуже мало. Не було тут священиків, які б цікавилися політичним чи культурним життям Гуцульщини» (3, с. 17).

Між тими священиками першим на Гуцульщині священиком-патріотом був парох Криворівні о. Волянський, який приймав у себе Івана Франка і Михайла Грушевського, Володимира Гнатюка й Антона Крушельницького, Михайла

Коцюбинського і Гната Хоткевича. Згадує Ломацький і о. Попеля, пароха Довгополя над Білим Черемошем, і о. Глібовицького, пароха Жаб'я-Ільця.

За австрійських часів очолював учительство повітовий шкільний інспектор, звичайно, поляк або «русин», «Повітові старости, – як зазначає Михайло Ломацький, – були панами долі й життя вчительства, а шкільні інспектори зовсім були залежні від них» (3, с. 19).

Описуючи поле діяльності вчителів Гуцульщини, М. Ломацький вказує на важкі умови їх праці. Злиденними були матеріально-побутові умови вчителів Верховинського краю. Платня була вкрай мізерна, її ледве вистачало на дуже скромне життя. Жив учитель, як правило, у шкільному будинку, в одній кімнатчині, обставленій примітивними, часом саморобними меблями. Харчувався не краще за селян. Єдиним «транспортом» були його власні ноги. Пішки ходили вчителі і до Косова, і до Коломиї. Особливо важко доводилося молодим, неодруженим. Бувало таке, що вчитель спав у класі, щоб не витратити дров на опалювання своєї кімнати. Важко було знайти вчителів не тільки за фахом, а й за покликанням, які віддавалися справі з великим натхненням.

У книжці М. Ломацького чимало яскравих, часто поетичних характеристик учителів – громадських діячів Гуцульщини. Згадує автор Володимира Поліщука, Петра Додека, завзятого радикала Михайла Вахнюка, повного життєвої енергії Максимця, тихого і скромного, але завзятого «гайдамаку» Михайлюка, непокірного, але надзвичайно талановитого і доброго Богдана Заклинського. Теплими словами згадує письменника Савкевича – ніжну і ввічливу людину в розмові та поведінці з людьми гостру і різку у поведінці з поляками та ворогами українського народу. «Не було в усіх горах віча, на якому не промовляв би Савкевич. Говорив гостро й запально, не оглядаючись зовсім на те, чи це подобається, чи ні Його зверхникам. Із жандармів, які з наказу старости стежили за ним, просто сміявся і глузував собі з них» (3, с. 27).

Відзначає письменник справжніх патріотів, безстрашних борців за права свого народу, готових на всі жертви, щоб «тільки його нарід жив, ріс, могутнів. На жаль, і на наше нещастя, люди

цього покрою і автораменту не живуть довго – згоряють, як воскові свічки» (3, с. 24). Зупиняючись на постаті Савкевича, Ломацький писав: «Був він повний почуття людської і національної гідності. В ньому ні сліду покори, завжди неподатний і невгнутий. На саму думку, що станеться, коли таких Савкевичів наплодиться більше, дрижала косівсько-кутська «польонія». А Савкевич вільним орлом із барткою в руках і січовою стрічкою на плечах по горах ходить, гуцулів на віче скликає, гаряче – палкими словами до них промовляє. Він засновує читальні і Січі та гуцулам отак каже: «будитися зо сну, лучитися в громаду і гнати з гір біду» (3, с. 25).

М. Ломацький захоплюється людьми, що не ховалися за чийсь плечі, а вказували на тих, хто «біду» в гори заніс. «Ляшня, пани й підпанки, зайди прокляті – «латки й ленки», яких треба позбутися з гір, а тоді «біда» сама від себе щезне» (3, с. 25). Такі, як Савкевич, відкривали очі нашим учителям, заражуючи їх непокірністю.

Утверджуючи українську культуру, підтримуючи звичай гуцулів, крок за кроком простувало вчительство вперед. Щоб зламати залізну волю справжніх учителів-патріотів, їх «засилали» в далекі, Богом і людьми забуті, селища (3, с. 26). Але даремний то труд, бо всюди у горах рідні люди і рідні «гуцулета». Ломацький захоплюється силою їх духу, наполегливістю у досягненні своєї мети, щиро й всеціло відданих своєму народові.

Письменник пише і про Михайлюка, молодого учителя с. Гринева, «скромного, тихого, удумливого, як мурашка, працьовитого і здібного педагога» (3, с. 27). Ломацький впевнений, що такого вчителя й досі згадують односельці, як свого, не «зайду», не «панську ленку». Згадують і жалують, що не довелося йому довго серед них жити й померти» (3, с. 28).

Не забудуть гуцули і щирого, відвертого, товариського, твердого у переконаннях, Володимира Поліщука. Для повноти характеристики особи Поліщука, Ломацький наводить такий факт: «Було це в часі військової служби... на площі вправ у Коломиї. Якийсь молодий старшина... висловився образливо про українців. Поліщук спалахнув вогнем гніву й обурення, прискочив до нього, вирвав у нього шаблю і був би її переломив надвос, якщо б цьому не перешкодили товариші по військовій

службі... Дістав за це лише малу якусь кару і догану за брак «субординації» (3, с. 29). Поліщука відправили працювати в глухий куточок Завоєлі. Він ніколи не бачив гір і не знав гуцульського діалекту, тепер мав вчити «грамоти» гуцулят.

Та це не зламало дух веселого і бадьорого Володимира Поліщука, який не піддавався смутку – журбі. Односельці з часом зрозуміли, що вчитель їм рідний та близький. Тоді влада відправила Поліщука ще в глухіший кут – с. Бистрець. Темні і неосвічені гуцули спочатку не віддавали дітей до науки, потім спалили школу. «Згорить школа, а разом із нею згорить і вчитель — думали гуцули і ось так позбудуться «панської напасти». Полум'я обняло зразу стіни й дах школи. Але Поліщукові вдалося живим вискочити з палаючої школи. Просто чудом урятував своє життя». Але ніякі негаразди не могли зламати дух учителя. Він сіяв зерно знань у дитячі душі. Згодом гуцули полюбили Володимира Поліщука, а діти «прилягли до нього всім серцем» (3 с. 32).

Пропадали, гинули вчителі-патріоти у воєнній хуртовині Першої світової війни 1914 року. Письменник показав, що інтелігентні, начитані, талановиті люди, проживши на Гуцульщині роки, вросли в гуцульську землю, пускали в ній коріння. Тепер вони любили гори і їх мешканців усім серцем, одним словом «гуцуліли» (3, с. 34). І знову Ломацький згадав львів'янина Дмитра Батюка, який удачею і ментальністю нагадував Франкового «Учителя». Митрополит Шептицький допоміг Батюку закінчити вчительську семінарію. З початком війни «зголосився Батюк до Січових Стрільців» (3, с. 35). Він не тільки воював, а й лікував солдат. Ломацький пише, що «Батюк був вартий того, щоб про нього більше сказати. Був він людиною, яких тепер обмаль, але які нам дуже потрібні». Змістом і метою життя свого вважав безкорисну службу своєму народові «старався служити гуцулам передовсім знанням» (3, с. 35).

Згадуючи Дмитра Батюка, вчителя присілка Жаб'я «Під Магурою», Ломацький пише і про лікаря Якова Невестюка, який довгі роки свого життя провів у Жаб'ю. Теплими словами згадує його автор. Це була непересічна людина, наділена великими здібностями. Якову Невестюку провокували асистентуру, а пізніше професуру на медичному факультеті у Краківському

університеті. А «осів», як лікар, у Золочеві, потім переїхав у Жаб'є.

Одним із найактивніших діячів радикальної партії на Косівщині був учитель з підмарного Перехресного Михайло Вахнюк, уродженець Русова. Шість годин денно він був учителем, а поза ними – політиком. Надзвичайно енергійний і працьовитий Михайло Вахнюк — учитель і політик, дописувач до органу радикальної партії «Громадський Голос». У роки «Першої світової війни був австрійським старшиною, а після розвалу Австро-Угорської монархії перейшов до УГА. Знаний був у всій Гуцульщині і втішався в гуцулів великим авторитетом» (3, с. 39).

Важка доля для народних обранців-учителів, яких весь час перекидали з села в село, щоб зламати їх дух. Та все ж марно. Так для непокірного вчителя Петра Додока відкрили школу в селі Голови на кутку Чорна Річка. Ніяк не міг завзятий радикал і великий прихильник Кирила Трильовського підпорядкуватися владі та її вимогам. Перекидали його з села в село, щоб не бунтував гуцулів. З верха на верх невтомно ходив він, пробуджуючи гуцулів до свідомого національного життя.

Згадує автор і Максимця із Сокальщини, який учителював в найдальшому присілку Жаб'я, в Зеленім. Він дуже цікавився життям гуцулів і любив їх, Ломацький зазначає, що вчителі – патріоти навчали і «просвіщали» гуцулів жартами й смішками, слова западали в щирі душі синів карпатських гір (3, с. 41).

Учителював якийсь час на Гуцульщині і Богдан Заклинський – син професора української мови в учительському семінарі в Станиславові Романа Заклинського. «Він був людиною понад міру скромною, людиною голубиного серця, а одночасно сильною і, як сльоза, чистого характеру й залізної волі» (3, с. 41).

Михайло Ломацький захоплюється такими, саме їм складають подяку гуцули. Пługатарі, які ніколи не випускали із рук плуга та не сходили ні кроком із «рідної ниви», яку взялися орати, хоч не раз гірко страждали за це.

Богдан Заклинський учителював у присілку Жаб'я, потім у Ворохті, був старшиною української армії. Багато праці вклав у «національне усвідомлення закарпатців» (3, с.42). Учив учнів

історії і географії України, чого не передбачували шкільні програми. Він вважав, що Україна більша і багатша від Польщі і стане в майбутньому могутньою державою. Заклинський багато писав з дитячої літератури. 1918 року разом з М. Угрином-Безгрішним організували у Косові видавництво «Довбуш», видавали часопис «Чорногора».

З-поміж молодих учителів Ломацький згадав і Миколу Матвійчука. Внутрішній світ Матвійчука розкривається шляхом зображення подій і вчинків через індивідуальне, особистісне. Письменник виявляє думки і настрої, характерні для багатьох його сучасників. Матвійчук був педагогом не лише за фахом, а й за покликанням, віддаючись цій справі з великим натхненням, віддав себе цілковито праці над укладанням букваря і читанок для дітей. Його книжки є в користуванні і сьогодні в українських школах за кордоном, переважно в Америці й Канаді. Це букварі й читанки для дітей. Українські вчителі відзначалися широтою інтересів. До «Спілки Українських письменників» входив і Матвійчук.

У Краснооці – Дідушковій Річці – вчителював Омелян Корбутяк. Він вивчав фольклор, «як з рукава сипав» гуцульськими анекдотами, дуже радо вживав гуцульського «діалекту», знав багато співанок і приказок. Гарячим патріотом, активним політичним діячем був Іван Децик, учитель в Устеріках, людина доволі начитана, власник великої бібліотеки. Активно цікавився політичним життям, був чинним і діяльним членом української радикальної партії.

Ломацький пише і про вчителів, які мало цікавилися політикою, але були національно свідомими людьми. Ми знайомимося з Княгиницьким, сином коломиєцького міщанина з Білоберізки. У громади мав послух і був для них авторитетом. З щирою прихильністю і пошаною ставилися гуцули до вчителів з с. Розтоки Вовка і його дружини Ольги, до вчителя Тисяка з с.Тюдів. Вони завжди брали чинну участь у культурно-освітніх та політичних заходах. З любов'ю і подякою Ломацький пише про Гапановича, який був «сіллю в оці» місцевої полонії» (3, с. 45). Осередок українського життя в Жаб'ї скупчувався навколо таких постатей, як Гапанович, Кисілевський. Вони впливали й на навколишні села й присілки. Гуцули Яворова дуже любили свого

вчителя Донігевича. Для них він був батьком, виховав же тут кілька поколінь. Вони допомогли йому виховати і вивести в люди семеро дітей, з яких Іван був довголітнім парохом Ясенова Горішнього над Черемошом (3 с. 46).

Ломацький відзначив велику роль учителів-жінок у горах. Перед Першою світовою війною було мало вчительок у гуцульських горах. Згадав про Катерину Пудло (с. Ферескул) – свідому українку, патріотку. Вона прищеплювала дітям любов до свого рідного краю, до мови. Складною видалася доля львів'янки Дубівни, що вчителювала у с. Ріжні. Дуже важко було їй звикнути до гір та гуцулів (3, с. 46). У селі Бабині вчителювала енергійна та завзята «радикала», стійка і непохитна у своїх поглядах, яка ніколи не корилася владі. А в селі Соколівці – поважна і серйозна вчителька Білиця. Поважали її за віддану працю в школі та горду національну поставу супроти «вдасть імущих» (3, с. 47).

По-різному виконували свої обов'язки вчителі. Одні – не впливали й не переконували, а наказували та дбали, щоб все було виконане. Інші – працювали зранку до вечора в школі, як мурашки, в них просили поради і розради в біді. Таких було більше. Але всі вони були патріотами, з почуттям національної гордості. Згадає Ломацький вчительку Євгенію Казієвич. У її слабкому тілі був сильний дух, кришталевий і непохитний характер, глибока національна свідомість. Та вона звільнила місце вчительці-польці.

Самовіддано працювали вчителі – на совість. Не корилися польській владі. Дочка вчителя Коломийського повіту Єндиківна вчителювала в Краснолі. Відвідуючи її в горах, брат Ростислав мав нагоду пізнати гуцулів, придивитись до їх життя, що й описав у своїх гуцульських оповіданнях. Єндиківна вважала себе «гуцулкою», тому говорила: «Польща платить мені за мою працю грішми з податків українського народу, а я маю працювати для свого народу, не для польської держави» (3, с. 49). Цієї ж думки дотримувалась більша частина вчителів Косівського повіту.

Скільки важкої праці вкладали вчителі в свої школи та їх розбудови, скільки трудилися для піднесення культурного рівня гуцулів, переповісти не вдасться. У праці знаходив зміст життя «дзядзьо» Кисілевський з Жаб'я-Їльця. Був він не лише добрим

учителем, але й не гіршим господарем. Любив городництво і садівництво, своїм досвідом ділився з учнями, з односельцями. Вклав свою душу і своє серце, в «кількаморговий парк» з екзотичними деревами, квітниками й травниками (3, с. 49).

Відзначає Ломацький у книзі і ту пошану, з якою ставилися гуцули до вчителів. «Мало було в наших горах інтелігентних людей, які втішались би такою популярністю, пошаною і авторитетом, якими втішався «дзядзьо» Кисілевський. Всі звертались до нього, як до батька, а він був готовий кожному послужити доброю порадою і своїм досвідом, для кожного знайшлося в нього добре й щире слово, кожного вітав милим усміхом. Приходили до вчителів гуцули, щоб тут «дихнути родинною атмосферою» (3, с. 50). Разом зустрічали всі релігійні свята, особливо весело було в храмовий день, на Зелені свята.

Кожний вчитель вів дискусії, нескінченні розмови національно-патріотичного характеру з гуцулами. Кожний по-різному підходив до розв'язки воєнно-політичних проблем. Та поряд з розбіжностями у поглядах, всі, як один, були повні твердої віри в краще майбутнє, певні, що здійсняться мрії українського народу, прийде віками сподіваний час. І надіялися, що «піднесемо червону калину, що у лузі похилилася» – розвеселимо нашу Україну, що так важко зажурилася». – «О, Боже, вдар же громом над тим проклятим домом». Домом неволі України. Живо б'ються серця, вогнем горить очі, а з них іскри завзяття сипляться, вище ялиць ростуть надії, твердішою від граніту стає віра (3, с. 51).

Справжнім батьком українського вчительства на Гуцульщині, батьком, який мав великий вплив на молоде вчительство і був для нього єдиним у національно-політичних справах авторитетом Лука Гарматій, учитель с. Голови. Його обрали членом сільської ради. «Гарматії» не були для гуцулів «зайдами», а рідними, своїм серцем гуцульським. Про багатьох вчителів можна було сказати те ж, що й про Гарматія. Він «був людиною сильною індивідуальності і сталевого характеру, людиною репрезентивною, свідомою своєї вартості й гідності. Свій авторитет використовував тільки для добра тих, із якими тісно живвся, між якими сам погуцулився» (3, с. 56). У Гарматія перебував довгий час Михайло Коцюбинський, який збирав

матеріали для книги «Тіні забутих предків», бував частим гостем Гнат Хоткевич. Мали пошану і авторитет серед односельців брат о. Попеля (с. Довгополі), і директор школи с. Косова Бойченко, і учителі Устиянович та Іванчук, подружжя Винницьких з с. Москалівки.

Як зазначав Ломацький, вони гідно репрезентували українське народне вчителство «перед чужими й перед своїми», брали чинну участь у національно-культурному житті села. В Косівському повіті, в так званих долах, сумлінно вчителювали і Віктор Цюцюра (с.Кобаки), щирий український патріот, з великим почуттям такту і дипломатичним хистом, і Домбровський (с. Рибне) – чоловік поетеси Марійки Підгірянки, і директор школи в Кутах Іван Савків – визначний педагог, і В. Бундзяк (с. Старі Кути), і В.Цалинюк (с. Кути) – один із кращих організаторів і диригентів хорів.

Кожен із вчителів був яскравою особистістю. Ще до Першої світової війни заснована Іваном Цюпраком у Старих Кутах перша читальня «Просвіти» і відділ «Сільського Господаря», п'ять кооперативів-філій і одну центральну філію, співацько-театральний гурток, мандоліновий оркестр, спортивну дружину.

Багато сил і енергії віддавали педагоги шкільній справі, забуваючи про відпочинок. Польська влада усувала з посад вчителів-українців, а призначала поляків. Ломацький пише: «Усе зметене жорстокою, злочинною рукою. Пługатарі зійшли з поля. Нива осамотіла. Вона жде» (3, с. 65).

Жандармерія за наказом найвищого зверхника Галичини – помічника цісаря, графа Потоцького, стежила за кожним кроком освітян українського походження. Тому вчителі-українці ставали членами «станової» організації «Взаїмна Поміч Українського Вчителства».

Немає просто слів, якими можна було б висловити подив з того, як в «гірські закутки» загнано українське вчителство, подив його ідейності, щирій праці, відданості своєму народові і його боротьбі за кращу долю народу. Де б не працював вчитель, він залишав пам'ятний слід про себе, слід. Ці «сліди» видні були, коли наша Гуцульщина попала під владу Польщі. Натрапила вона на твердий і рішучий відпір від гуцулів. «Бо зерно, кинене

руками вчительства в гуцульській душі й серця, не пропало марно».

Польща знищила українське вчительство на Гуцульщині. «Напхала» своїх вчителів, щоб знищили український дух. Але це не вдалось зробити. Знаючи минуле, легше осмислювати велич сьогодення. У зв'язку з цим велику цінність мають свідчення діячів освіти того часу. Серед них чільне місце посідає Михайло Ломацький.

Нічого не наснажує так душу, ніщо не пробуджує в ній неповторні незабутні мелодії так, як історія мальовничої землі – Гуцульщини. Страждання, радості, горе і печалі — все знайшло своє місце в книзі Ломацького. Досліджуючи історію, відчуваємо себе причетними до того, аби ця книга стала відомою в Україні. Праця Михайла Ломацького наштовхує на думку потребу глибшого й ширшого вивчення історії українського вчительства на Гуцульщині.

Підсумовуючи, стверджуємо, що теоретично і практично спадщина Михайла Ломацького, витворена ним у складних для України історичних обставинах, не втратила актуальності до цього часу і може з великою користю бути творчо використана й тими, хто працює з учнівською чи студентською молоддю, і тими, хто свою діяльність присвятив освіті дорослих.

Література: Качкан В. Українське народознавство в іменах: У 2ч. – К.: Либідь, 1994. – Ч. I. – С. 302 – 310; Качкан В. Українська журналістика в іменах. Львів, 1995. Випуск 2. – С. 124 – 126; Ломацький М. Українське вчительство на Гуцульщині. – Торонто-Онтаріо, 1958. – 72 с; «Люблю, як людська весна ясниться» (біографічною канвою Михайла Ломацького) // Качкан Володимир Атаназійович. Хай святиться ім'я твоє: Історія української літератури і культури в персоналіях (XIX – XX ст.). – Івано-Франківськ: Нова Зоря, 2007. Том десятий. – С. 221 – 249; Пелипейко І. Становище українського вчительства на Гуцульщині на початку XX століття за спогадами М. Ломацького. // Гуцульська школа, 1995. – №2(4), грудень. – С. 44 – 46.

Людмила Краснова, д-р філол. наук, проф.(Дрогобич).